

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет гуманітарних наук
Кафедра культурології

Курсова робота
освітньо-кваліфікаційний рівень – бакалавр

на тему: «Чари і фатум: сторони жіночої краси та сексуальності у міфах
народів Північної Європи»

Виконав/ла:
студент/ка 3-го року навчання,
спеціальності 034 Культурологія
Федюк Софія Дмитрівна

Керівник Король Денис Олександрович
кандидат культурології, доцент

КИЇВ 2021

Зміст

Оглавление

Вступ	3
Розділ 1:Жінка і насилля.....	5
1.1 Злочин і покарання	5
1.2 Мир і війна жіночими руками	8
Розділ 2 Сейд.....	11
2.1 Ергі – коли чоловік береться за жіноче.....	11
2.2 Магія жіноча.....	13
Розділ 3 Жіночі персоналії Едди.....	15
3.1 Фрея.....	15
3.2 Фрігг.....	17
3.3 Хель	19
3.4 Ідунн.....	22

Вступ

Моя колишня робота була присвячена деяким жіночим ролям у, здебільшого, ірландській міфології, проте мій особистий інтерес до погляду здебільшого маскулінних спільнот на жінку і аналіз їх ставлення до жіночого та жіноцтва змусив мене повернутися до цієї теми. До того ж, один конкретний сектор північноєвропейської міфології, а саме скандинавська, є доволі розкритим у популярній культурі і, нажаль, надзвичайно скривлений у масовій свідомості, від образу вагнеровської валькірії до всесвіту Марвел, що і казати, якщо базований на скандинавських віруваннях неоязичницький рух асатру є офіційно визнаною релігією у ряді країн. Тому я і вирішила повернутися до теми фемінності у міфах і бачу актуальність у дослідженнях і просуненні даної тематики. Я хотіла б цього разу зосередитися більше на германо-скандинавському боці питання, адже уже маю роботу, сфокусовану на ірландських кельтах і їх поглядах на жінку, хоча у одній із заключних частин все ж таки згадати кельтів варто було б через їх тісні контакти з скандинавським світом і беззаперечний культурний обмін між цими двома народними групами у силу цього самого тісного контакту.

Об'єктом моєї роботи є жіночі персоналії та архетипи у північній міфології та сагах, їх вплив на їх оточення та сюжет і ставлення до них.

Предметом моєї роботи є сторони фемінних ролей у міфах та сагах Північної Європи, їх співвідношення з реаліями германо-скандинавського суспільства та їх вплив на сучасну культуру.

З усього вище сказаного, завданням даної моєї роботи є:

1. Оглянути тексти скандинавського та кельтського епосів та виділити основні особливості жіночих персонажів у текстах
2. Ознайомитися погляди деяких ведучих спеціалістів на питання жіночих архетипів для закріплення моєї власної позиції

3. Проаналізувати на базі прочитаних текстів особливості скандинавського менталітету і як цей самий менталітет корелює з формуванням певних тропів.

Основними джерелами для моєї роботи стануть скандинавські саги, у особливості, Старша і Молодша Едда. Звісно, я виділю кілька моментів швидкого підсумування схожих мотивів у ірландської міфології, оскільки, як я вже сказала, ці дві системи вірувань мають між собою тісні конотації. Також, я хотіла б одразу, що я не настільки добре знаю германські мови, я вимушена буду посилатися на трактовки інших дослідників і мої переклади можуть містити деякі помилки, проте я сподіваюсь, що мої джерела достатньо точні.

Як і моя колишня робота, ця заснована здебільшого на літературних текстах, тому я повернуся до використання герменевтичного методу як основного у своїй роботі.

Також, оскільки дуже часто назви та імена богів у скандинавському епосі можуть мати символічні значення і виступати частинами специфічного різновиду метафор – кеннінгів, мені доведеться скористатися лінгвістичним аналізом. Але, звісно, як я вже визнала, мої знання у германській лінгвістиці дуже поверхневі, тому я буду пробувати уникати надто часто до нього прибігати.

Також, оскільки скандинавські саги часто містять у собі відображення цілком реальних соціальних явищ, ми маємо скористатися соціокультурним методом, щоб вказати, як саме ставлення до жінки у реальному соціальному кліматі сформувало образи жінок вигаданих, адже, як я заявила у своїй колишній роботі, ми не можемо розглядати літературу окремо від культури і суспільства, що породили її.

Іноді мені доведеться оперувати компаративізмом, адже персонажі у будь-якому міфосі не існують між собою у вакуумі і не є статичними, тому порівняння між представниками певного архетипу чи ітераціями одного образу для демонстрації його еволюції будуть невідворотними.

Основні поняття роботи: Сейд, ергі, аси, вани, валькірії, норни, Рагнарок, сага

Розділ 1: Жінка і насилля

1.1 Злочин і покарання

Перше, що мене здивувало – це доволі позитивне відношення до насилля над жінкою як до чогось неприйняттого. Це може здатися дивно, адже ми маємо підтвердження нормалізації насилля над жінкою під час воєнних рейдів і, де-юре, підлегле положення жінки. Більш того, скандинави часто продавали і купляли захоплених жінок, у тому числі і якості наложниць, ми навіть маємо юридично затвердженні у ісландському кодексі законів «Закон сірих гусей» ціни за рабиню і Рут Каррас вказує чітку юридичну різницю між дружиною і конкубіною, хоч і відмічає, що питання північного конкубінажу має багато нюансів, так, наприклад, вплив християнства, коли те, що с точки зору язичницької вважалося вже шлюбом (тобто, проведена виплата викупу), з точки зору церкви ставало саме конкубінажом, незначну різницю між положенням вільної і невільної коханки та їх дітей у позашлюбних відносинах і різницю у законодавствах різних територій¹. Проте ми все ще маємо достатньо підтверджень цього парадокса. Щоправда, він стосується саме вільних жінок зі «своїх», і це і є важливою різницею, що пояснює це, здавалось би, протиріччя.

Покарання за насилля над жінкою доволі детально у різних версіях описані у сагах. Деякі з них цілком відповідають реальності. Так, наприклад, у сазі Кормака, у є епізод, де, власне, Кормак дозволяє собі наглість цілувати жінку без її згоди, і за це він отримує грошовий штраф у дві унції золотом² (Сага про Кормака 24). Викуп золотом чи сріблом як покарання у текстах абсолютно різних саг зустрічається постійно, хоч частіше саме як вергельд, компенсація за убивство³, і сума виплати свідчила про тяжкість злочину. Оскільки дві унції

¹ Ruth Mazo Karras CONCUBINAGE AND SLAVERY IN THE VIKING AGE *Scandinavian Studies*

Vol. 62, No. 2 (SPRING 1990), pp. 141-162 (22 pages)

² Взагалі, за свій проступок Кормак ледь не віддає життя, і тільки заступництво інших жінок його врятувало.

³ Власне, або штраф, або оголошення поза законом і були чи не єдиними опціями покарання у скандинавському законодавстві.

золота – сума зовсім не маленька, це може свідчить про те, що цей злочин відносився до категорії доволі тяжких.

При тому це відношення до жіночого насилля спостерігається навіть у випадку богів. Так, наприклад, власне одна із небагатьох згадок дружини Тора Сіф, зводиться до конфлікту її чоловіка з Локі за те, що Локі відрізав головну гордість Сіф – її чарівне волосся. Власне, судячи з реакції Тора, цей вчинок Локі був значною образою, і власне, Локі вимушений був відплатити Сіф заміною її втраченої коси (власне, цей чарівний парик Локі віддає на аутсорс гномам, проте це не відноситься до теми)

Ще з контексту деяких інших розмов і інтеракцій, можна зрозуміти, що образа жінки могла мати інші, умовно кажучи, «кармічні» наслідки. Так, наприклад, у «Сазі про синів Дроплауг» коли один із людей Хелгі кидає сніжку у Тордіс (здавалось би, дрібниця а не образа), сам Хелгі його за це лає, і каже він при цьому дуже цікаву фразу: «Не було б біди, якби не прийшла вона з мого двору.» (*Сага про синів Дроплауг* 10) Також схожу фразу можна зустріти у сазі про Гіслі, коли пошуковий загін, що прийшов за оголошеним злочинцем Гіслом, відступив перед дружиною Гіслі, Ауд, навіть не зважаючи на те, що вона особисто образила їх лідера Еййольва, вдаривши його по обличчю кошелем зі сріблом, запропонованим їй за місцезнаходження її подружжя⁴. Коли Еййольв наказує убити Ауд, Хавард, один із його людей, каже наступне: «Наші справи і без цієї ганьби йшли невдало. Встаньте і не дайте йому це зробити.» І, що цікаво, люди Еййольва і справді відступають, і Еййольв вимушений покинути дім Гіслі з ганьбою. (*Сага про Гіслі* 32)

Мало не витяжкою всього вищезгаданого можна вважати випадок Халльгерд Довгоногої, дружини Гуннара з «Саги про Ньяла». Вона описується як дуже красива жінка, особливо акцентується увага на її волоссі і високому зрості

⁴ Бити чоловіка чимось крім зброї, ще і до крові – нечувана неповага з точки зору вікінга, крім того, Ауд прямо звинувачує Еййольва у слабодухості і каже «Пам'ятай до кінця своїх днів, негідник, що тебе вдарила жінка» (*Сага про Гіслі* 32). Навіть без контексту особливостей ставлення вікінгів до зброї, можна чисто дедуктивно з цих слів зрозуміти, що це був серйозний напад на честь.

(за свою поставу вона, власне, і отримала своє прізвище), проте у неї була репутація жінки запальної і лихої, і її дядько Хрут відмічав, що у неї, цитата «очі крадійки», явно натякаючи на її порочну натуру⁵(Сага про Ньяла 33). До Гуннара Халльгерд була у шлюбі двічі, і обидва її шлюби скінчилися смертю чоловіка, при тому обидва рази це було вбивство, мотивоване помстою за насилля над Халльгерд (хоча це насилля зводилось до ляпаса під час сварки)(там само 13, 17). І Ньял, і вже згаданий дядько Хрут виступали проти шлюбу Гуннара і Халльгерд, вказуючи на те, що з цього нічого хорошого не вийде. І, вони виявилися праві. Халльгерд ганьбить свого чоловіка, опустившись до крадіжки їжі⁶, публічно з ним свариться і руйнує його відносини з Ньялом та його сім'єю(там само 35-45). Коли Гуннар дізнається про те, що його дружина вкрала їжу, в серцях дає їй ляпаса, і цим повторює помилку своїх попередників. Пізніше, коли дім Гуннара оточують нажиті ним вороги, і один з них перерізає Гуннару тятину. Гуннар просить у дружини дві пряді волосся, щоб зробити заміну і між ними стається такий діалог:

«-Дай мені дві прядки твого волосся і сплетить з матір'ю мені тятину»

- Що залежить від цього?

-Життя моє, бо не добратись їм до мене, доки в мене є лук.

-Тоді пригадую я, як ти мені дав ляпаса, і мені все одно, скільки ти протримаєшся.

-Кожен славиться як вміє. Більш я в тебе нічого просити не буду.»

(Сага про Ньяла 77)

Після цього Гуннар гине у рукопашному бою, павши перед чисельною перевагою своїх ворогів. Цей епізод демонструє нам, якою фатальною може бути жіноча влада і сила у руках цинічної, жорстокої і лінивою жінки. При тому у тій

⁵ Крадіжка була чи не найбільш засуджуваним злочином у скандинавському суспільстві.

⁶ Справедливості ради, сталося це під час голоду, і Халльгерд вкрала тільки їжу, проте у тексті згадувалось її невміння і небажання управляти господарством, так що проблема могла бути і в тому, що Халльгерд не запаслась їжею зарання

же сазі є цілком явне протиставлення лихій Халльгерд – дружина Ньяла Бергтора, яка відмовилась покидати підпалений дім, не зважаючи на те, що їй це пропонувалось, і гине разом зі своїм чоловіком у вогні. (там само 129)

Проте все таки виключення у даному правилі все таки є. У «Сазі про людей з Піщаного Берега» згадується убивство Катли, її забивають камінням за відьомство. Проте даний прецедент показаний, як покарання Катли за наслання хвороб і порчі своїми магічними силами, що привело до великого неспокою у общині, і, власне, тому ця страта має сприйматися саме як страта і виправдана міра. (*Сага про людей з Піщаного берега* 20).

1.2 Мир і війна жіночими руками

Не зважаючи на неприпустимість насилля над жінкою, це не виключає їх участі у конфліктах, при тому прецедентів цих виявилось доволі багато. Насправді, я не особливо здивована цьому, ураховуючи доволі сурові умови життя у Скандинавії.

Власне, саме походження війни пов'язують з конкретною жінкою – Гульвейг або ж Хейд. Я пізніше буду говорити про конкретні важливі жіночі особистості у Еддах, але Гульвейг не має такої вже значної присутності, тому я згадаю про неї тут. Взагалі, Хейд як персонажу відведене всього дві строфи у «Віщуванні вельви». Проте ці дві строфи прямо вказують на те, що вона стала причиною першої у історії війни, війни між ванами і асами. Конкретно як вона спровокувала асів на агресію – не сказано детально але у тексті говориться, що вона «ворожила» і що «уми покорялися її чародійству», тобто, вона своєю магією впливала на розум оточуючих, що викликало обурення. Також, у її історії зустрічається неймовірний прецедент: як і в історії Катли, боги не просто застосовують насилля проти неї – вони прямо намагаються її убити, цитата:

«Гульвейг загинула,

Уражена списами,

Палив її вогонь

У чертозі Одіновому

Тричі спалили її

Тричі народжену,

Живе вона і понині.»

(Пророкування вельви» строфа 21)

Звідси ми бачимо, що всі спроби зробити з нею хоч щось виявились марними і замість того, щоб намагатися знову її знищити, аси перекидають увагу на тих, хто її підіслав – ванів, і, власне, так починається перша війна. Ця історія видається доволі простою, якщо не звертати увагу на ім'я Гульвейг. Власне, його можна ну дуже приблизно перекласти, як «сила золота»⁷. Друге ім'я, під яким вона згадується, Хейд, часто у сучасній ісландській мові перекладають, як відьму, проте у нього є інше значення – «яскрава, ясна», і з цим контекстом, прив'язка до золота все ще є. Рудольф Сімек вважає, що, не зважаючи на зміну імені у другій строфі, значення його все ще лишається тим самим. Її ім'я може вказувати на метафоричність цієї історії, і найочевидніше пояснення – це те, що вона виступає коренем зажерливості і втіленням жадоби до золота, і що саме цей порок і є причиною всіх війн, при тому причина ця у тексті підкреслена як досі актуальна(Живе вона і понині). Енді Орчард навіть вважає її самою втіленням золота, точніше, необробленої золотої руди, вказуючи, що процес її смерті у вогні і переродження схоже на процес переплавлення золотого самородку. Так це чи ні, все ще цікавий момент, що саме жінка наділена такою могуттю і таким руйнівним впливом навіть на богів.⁸

Якщо ж казати про жінок смертних, то тут ми зустрічаємо цікавий момент – вони як самі беруться за зброю або виступають каталізатором конфлікту, так і

⁷ Взагалі, переклад самої приставки «veig» дещо проблематичний, і може мати декілька пояснень, такі як «панна», «п'янити», «алкоголь», «спрага» чи синонім «gull» у значенні «золота», проте майже кожне з них вказує на патологічну тягу і нестримне бажання володіти золотом. Перша частина імені ніяких дискусій не викликає, «gull» абсолютно точно перекладається як «золото» і має похідні з цим значенням і у сучасних скандинавських, і у деяких інших мовах (англійське та німецьке «Gold», голландське «Goud»)

⁸ Хоч це не зовсім стосується теми, але я хотіла б відмітити, що роль золота як кореня зла постає надзвичайно популярною навіть у період романтизму, варто тільки знаменитий монолог фаустівського Мефістофеля про те, що «люди гинуть за метал».

можуть виступати миротворцями⁹. Ми вже маємо приклад Халльгерд у ролі жінки-джерела розбрату і маємо Ауд дружину Гіслі, що вступала у пряму конфронтацію з ворогами свого чоловіка¹⁰ (*Сага про Гіслі* розділ 37), проте варто поговорити про те, як північні жінки могли використати свій авторитет для того, щоб зупинити бій. У двох різних сагах, «Сазі про людей з Піщаного Берега» і «Сазі про людей з Збройного мису» згадується один і той самий момент – жінки вриваються у бій і починають кидати одяг на зброю воїнів. Зазвичай, цього жесту вистачало для негайного тайм-ауту, проте у випадку з «Сагою про людей з Піщаного Берега» цей момент примирення різко анулюється тим фактом, що на полі знаходять відрубану жіночу руку, яка пізніше виявляється рукою дружини Тораріна, Ауд (не плутати з Ауд дружиною Гіслі). Я зустрічала пояснення, що Торарін був розгніваний самим фактом насилля над своєї жінкою, проте варто було б вказати, що до цього ще й додалися звинувачення, що він же сам і відрубав дружині руку і це, ймовірно, була навмисна провокація. (*Сага про людей з Піщаного берега* 18)¹¹

⁹ Наприклад, саме втручання жінок у «Сазі про Кормака» врятувало Кормака від гніву Торвальда за вже вказаний інцидент з приставанням до жінки.

¹⁰ Окрім вже згаданого епізоду з кошем срібла, пізніше Ауд повноцінно билася дубинкою разом зі своїм чоловіком. Також схожу поведінку у даному творі демонструє сестра Гіслі, Тордіс, яка, впізнавши меч свого на той момент вже мертвого брата, кидається на Еййольва, вихопивши меч Гіслі, проте промахується і тільки раниць убивцю свого брата (*Сага про Гісла* 37). Цей епізод дещо розширено також згадується у «Сазі про людей з Піщаного берега», 13 розділ

¹¹ Пізніше виявилось, що руку Ауд відрубав Одд син Катли.

Розділ 2 Сейд

2.1 Ергі – коли чоловік береться за жіноче

Також, у контексті жіночого, варто було б виділити мистецтво сейду – специфічних шаманістичних практик, часто пов'язаних і співом(можливо, цей спів носив характер каталізатору трансу) та рунами. Магія, здебільшого, була справою жіночою і чоловіку ні використовувати її опосередковано, ні практикувати самому суспільством не підтримувалось. Так, наприклад, у сазі про Греттіра Торбьйорн¹² явно засуджується за використання магії і його після вбивства Греттіра переслідують невдачі. Схоже засудження зустрічає Одд у «Сазі про людей з Піщаного берега» за носіння зачаклованої його матір'ю туніки і, Торарін звинувачує Одда у боягузстві за це і вішає Одда і за, власне, вже вказану слабодухість, за використання магії (*Сага про людей з Піщаного берега* 20).

Якщо навіть чоловік і використовував сейд, то з цим словом дуже часто переплітається з іншим словом – ергі. Ергі у скандинавській традиції – дуже специфічний термін, що можна перекласти як «неможній», хоча паралельно існують переклади «чаклун» і «збоченець». Це дуже явна образа, і навіть іноді виступала, як прокляття. Поняття «ергі» стосувався цілого ряду нищих для чоловіка порушень гендерних та гетеронормативних очікувань¹³, і, якщо згадати, що сейд часто у випадку чоловіка включав у себе переодягання у жінку¹⁴, то ця прив'язка цілком зрозуміла.

Один із небагатьох прикладів, коли сейд використовувався чоловіком, ще й богом, і при цьому майже не мав лайливої конотації – це Один. Проте навіть у його випадку, є декілька нюансів, які роблять його магію дещо не такою однозначною. По-перше – він не був її носієм сам і перейняв сейд від жінки – Фреї. Більш того – не зважаючи на своє уміння, він все ще звертається до вельви

¹² Він у тексті взагалі вказаний як персонаж проблемний, якщо згадати той факт, що він вбиває свою мачуху у розділі 70.

¹³ При тому справа стосувалась не тільки і не скільки содомії, а будь-яких відхилень взагалі, так, народження коня Слейпніра від Локі – один із найяскравіших прикладів. Також, варто відмітити, що Грін відмічає, що, хоча пасивна роль у гомосексуальному акті засуджувалась, активна – ні, інакше Сінфьотлі не хизувався б фактом вагітності Гундмундра від нього, тому лише один з них може вважатися винним у ергі.

¹⁴ Це – типовий випадок ритуального трансвестизму, адже з сейдом пов'язується суто жіноче божество – Фрея.

за знанням про будову і майбутнє світу. По-друге – деяке осудження у тексті все ще є, Сноррі Стурлусон каже, що Один вимушений був робити «нищості», і Локі згадує під час «Словесної чвари Локі», що Один «волхлував як відьма» (*Словесні чвари Локі* строфа 24) і «ходив по домах у жіночій подобі»(там само), і, враховуючи контекст, що Локі звинувачує всіх богів у чомусь непристойному, це пряме звинувачення, що Один вчинив ергі¹⁵. Так, пізніше уміння Одіна мали певний позитивний контекст, наприклад, він погрожує магією Локі за викрадення Ідунн і її молодильних яблук, проте, схоже, певну ціну ганьбою він таки сплатив.

Також дивний випадок використання чоловіком сейду можна зустріти у моменті сватання бога Фрейра до йотунки Герд. Слуга Фрейра, Скірнір, після того, як у нього закінчуються аргументи, чертає руни і погрожує проклясти Герд на невдачі у коханні, що, власне, змушує її погодитися на пропозицію. Ця сцена взагалі доволі аномальна, оскільки поведінка Скірніра після того, як Герд відмовляється прийняти шлюбні дари Фрейра, не вписується в вже встановлені нами рамки пристойної поведінки з жінкою. Перед загрозою магією, він погрожує відтяти йотунці голову чарівним мечем (хоча так і не виконує своє слово), а насильство над жінкою, знову ж таки, вже встановлене нами табу. Єдине, чим особисто я можу такий дивний момент пояснити – це те, що, можливо, це Скірнір з самого початку блефував і не збирався насправді шкодити Герд, що цілком логічно, у нього були зобов'язання якщо і повертатися, то тільки з Герд, і шкодити ймовірній нареченій свого хазяїна не найкращий вихід із ситуації. Хай там як, його погрози все так спрацювали, і Скірнір не просто не покараний за вчинення ергі – він був за нього нагороджений (*Речі Скірніра* 13-40)

¹⁵ Що трохи дивно, адже Локі сам не раз і не два у міфах приймав жіночу подобу і вагітнів, більш того, він навіть сам використовував сейд, так, Локі позичав у Фреї її соколину шкуру

2.2 Магія жіноча

Жіночий же сейд не завжди виступав як щось негативне. Так, він міг використовуватися у шкоду, проте частіше у тексті він згадується або у контексті нейтральному, або навіть позитивному. Власне, найпоширеніша форма сейду, згадувана у тексті – це віщування. Власне, від цього типу походить найпоширеніша назва чаклунок – вельва, що може бути аналогічним слов'янському «віщунка». Власне, віщування ці можуть носити як надзвичайно фаталістичний мотив (згадуємо «Віщування вельви» у Едді, де чаклунка чітким текстом передрікає неминучу смерть Бальдра, а пізніше і Рагнарк, хоча, справедливості ради, вона все таки віщує і народження нового світу після падіння старих богів), так і сугубо позитивне (у «Сазі про Еріка Рудого» у 4 розділі вельва Торбьорг віщує урожай і процвітання, і, власне, її віщування справджується.) Але ми практично не зустрічаємо у даних текстах неповагу чи скепсис ні до самого віщування, ні до вельви, навпаки, їй часто за те, щоб вона розповіла долю її щедро задобрюють і нагороджують.

Мало чи не єдиний прецедент, коли хтось щось намагається іти проти вже передбаченого – це Фрігг і її спроба протиставити щось неминучій гибелі Бальдра¹⁶. Вона, як відомо, взяла обіцянку не шкодити своєму синові з усього, крім омели. Власне, саме ця омела і стає сировиною для стріл, з якої був застрілений Бальдр. Тому навіть жінка і богиня інколи є абсолютно безпомічною перед вже визначеною долею.*(Похорони Бальдра розділ 2)*

Щоправда, іноді таємних знань однієї жінки може вистачити, щоб париувати магію іншої. Я вже згадувала Катлу, матір Одда за «Саги про людей з Піщаного берега», яка за допомогою своєї магії подібно Фрігг намагалась захистити свого сина, зачаровуючи його туніку і пізніше намагаючись манною приховати його від очей Тораріна. Проте Торарін зміг перервати магію Катли, і цьому його навчила вже його мати. Катла пізніше проклинає присутніх на страті

сина і признається у використанні порчі. Власне, саме її використання сейду у контексті порчі і стає причиною та виправданням її побиття камінням. ()

Також, ми маємо приклади, коли сейд міг бути сильнішим навіть за смерть. Звісно, можна згадати Одіна, оживившого голову Міміра, проте у мене є прилад більш релевантний до теми. У майже всіх версіях «Саги про Хільд¹⁷» є мотив безконечної битви між Гьогні королем Норвезьким та Гедіном Гьяррандасоном, і причина, через котру ця безкінечна битва буде продовжуватися до Рагнароку через причину конфлікту – Хільд, доньку Гьогні¹⁸. Вона використовує свою магію щоб підняти армію кожного дня і повторити цей цикл знову і знову. У деяких версіях безконечна битва була все таки перервана. Проте ймовірну причину, чому битва ніколи не могла бути закінчена – більш могутня магія Фреї, яка в деяких версіях і виступила каталізатором вже і без того напруженої ситуації. Проте про це – у наступному розділі.

¹⁷ Або «Сказу про Гедіна і Гьогні», власне, назв у цього мотиву надзвичайно багато, проте згадувати їх усі я не бачу сенсу, власне, тут питання не стільки у його назвах, скільки у спільному сюжеті і головній темі – битві двох сторін, що приречена повторюватися безкінечно.

¹⁸ Власне, з її викрадення цей конфлікт і почався.

Розділ 3 Жіночі персоналії Едди

У даному розділі ми розглянемо деякі яскраві особистості серед божественних жіночих персонажів, перед тим, як поговорити про їх загальну трагедію. Я, звісно, не можу обговорити про всіх згаданих у Едді жінок, тому я спробую зачіпати саме найбільших і найрелевантніших для моєї роботи особистостей.

3.1 Фрея

Однією з найяскравіших і найпідходящих для розгляду у даній роботі персоналій германо-скандинавського епосу є Фрея, одна з двох близнюків-ванів, що разом з батьком були передані асам у якості заручників після війни між асами і ванами. Вона ідеально демонструє всі вказані аспекти теми – і красу, і ерос, і фаталізм північного жіночого образу.

Якщо дати їй коротку класифікацію – Фрею пов'язують одночасно і з мирним (краса, урожай, краса, жіноча плодючість), і з воєнним (при тому логіка у цьому така, що вона збирає «криваві жнива»). Власне, персонаж вона дуже специфічний і має багато протиріч. Іноді у більш ранніх текстах її образ явно перегукується з образом Фрігг, але пізніше вони явно розділились і почали бути двома різними сутностями, і якщо роль Фрігг почала більш асоціюватися у ролі матері, у той час як Фрея зберегла статус скоріше жаданої жінки.

Фрея, як не дивно, враховуючи те, скільки разів її вимагали у якості дружини, має чоловіка, Ода, проте персонаж цей доволі дивний. Він майже не з'являється у тексті, а якщо і з'являється – то згадується саме як коханий\чоловік Фреї. Існують навіть теорії, що Од є Один, і його згадки – це пережиток змішання образів Фреї та Фрігг. Факт у тому, що у Молодшій Едді Фрея демонструється, як віддана дружина, що «проливає сльози червоного золота.», і навіть згадуються її мандри у пошуках коханого. Але одночасно ця ж сторона питання руйнується іншими моментами з життя Фреї, наприклад, тим фактом, що вона віддалася

чотирьом братам-гномам Брінсінгам за чарівне намисто(чи пояс) Брісінгамен¹⁹. Також, про власне, її розпутне життя згадує і Локі під час відомої свари, при тому приписує її гульні мало не колосальні масштаби, цитата, «Не було тут ні єдиного мужа ні серед асів, ні серед альвів, хто не був би коханцем тобі» (*Словесні чвари Локі* строфа 30) хоча він явно перебільшує недоліки багатьох богів (у тому числі звинувачує її у ймовірному інцесті, при тому що ніде більше цей факт не згадується.) і, окрім Фреї, він звинувачує у тій же розпутності і Фрігт, і інших асинь. Також, цікаво, що у обох випадках сам акт Фреї розгульного життя і її ймовірної подружньої зради не сприймається як щось серйозне. Під час свари Локі за неї заступається батько Ньйорд, кажучи, що «Невелике то діло, якщо вирішить жінка розділити ложе з коханим»(*Словесні чвари Локі* строфа 33). У випадку з Брісінгаменом Фрею засуджують не за сам факт розпусти, а за проституцію.

Власне, момент з Брісінгаменом також згадується важливий аспект Фреї – її прив'язки до війни і агресії. Адже Один погоджується повернути викрадений у Фреї Брінсінгамен у обмін на послугу – він вимагає розв'язати вже згадану війну між Гьогні та Гедіном. Власне, Фрея і робить це, своїми чарами туманячи розум Гьогні перед проханнями його викраденої доньки та зятя вирішити конфлікт мирно. Звісно, вона все ще робить це доволі специфічним способом, насилаючи на нього нав'язливу одержимість кроворолиття. При тому, вона сама схильна до сполохів агресії, так, у деяких перекладах, що я зустрічала, вона злиться від спроб сватання за Трюма настільки, що у неї на шиї лопається намисто. Власне, мене такий її запальний характер не диву, адже Фрея ділить верховенство над валькіріями разом з Одіном і відбирає собі половину воїнів, тому, хоч вона і являється ваною, суто невинною її вважати не можна.

Якщо я вже сказала той факт, що Фрея наслала на Гьогні ману, треба розгледіти ще один важливий елемент Фреї – її магичні уміння. Вона є одним із

¹⁹ А може і не чарівне, а просто дуже красиве. Тут версії різняться. Є лише факт того, що воно привернуло увагу Фреї і вона захотіла його з неймовірною силою.

основних носіїв сейда у Едді, власне, навіть другий бог, часто пов'язуваний з сейдом, Один, навчився цьому мистецтву саме у Фреї. Сейд в принципі як мистецтво асоціюється саме з ванами, вже згадана раніше важлива для сюжету чаклунка, Гулльвейд, теж ймовірно походила з ванів, принаймні, на це вказує той факт, що відповідальність за її дії лягає війною саме на ванів. При тому вона може використовувати як лихий, так і добрий сейд. Цікаво, що у її випадку він ще і носить анімалістичні мотиви, часто згадується, що вона володіє «соколиною шкурою», яку використовує для перевтілення у птицю, при тому у даному випадку джерелом магії є саме цей артефакт, адже інші боги теж можуть цю силу використовувати якщо отримують доступ до шкури, власне, Локі декілька разів у різних випадках у Фреї цю саму шкуру декілька разів позичав. Троп жінки-звіра дуже поширений у світові культурі взагалі і часто перегукується з іншим архетипом – потойбічною дружиною, проте цей момент варто розглянути окремо.

3.2 Фрігг

Як вже вказано, образ дружини Одіна, Фрігг, у багатьох аспектах схожа з Фреєю, і, ймовірно, спочатку їх розділення не було чітким. Фрігг теж втілює певні атрибути фемініності, її головний символ – прядка і ключі²⁰. Проте ці символи відповідають вже статусу більш серйозної і статечної жінки, що і відрізняє її від дещо фривольного образу Фреї. Можна також згадати Локі на чварі і Фрігг звинувачує у розпутстві, вказуючи, що вона ділила ложе з братам Одіна, Вілі та Ве (що, знову ж таки, перегукується зі звинуваченнями Локі стосовно спроби Фреї вступити в іцестуальний зв'язок з Фрейром). Проте основний афронт Локі у бік Фрігг, власне, вказує на найвизначнішу роль Фрігг у Еддах – її материнської боротьби за життя Бальдра і той факт, що саме Локі став причиною його смерті.*(Словесні чвари Локі строфи 26-28)*

²⁰ А ключі були фемінним атрибутом, їх часто знаходять як частину саме жіночих поховальних наборів, і, якщо врахувати, що речі у похованнях зазвичай демонструють соціальний статус, то можна зробити припущення, що ключі символізують владу жінки у її обійсті, що, власне, логічно, адже більша частина менеджменту господарством була саме на жінці

Я вже описувала, яким саме способом Фрігг пробувала захистити свого сина – через обіцянку. Проте вже після того, як трагедія сталась, вона все ще намагалась повернути сина, пославши гонця до Хель з проханням повернути сина. І, що цікаво, сама богиня смерті проявляє симпатію до цієї мольби, і, хоч і ставить специфічну умову, вона дає шанс на повернення Бальдра. (*Похорони Бальдра* розділ 4-5)

Вартий розгляду також момент її ймовірного всевідання, яке чомусь майже чомусь майже ніяк не виражається і Фрігг не робить ніяких передвіщень, на чому навіть акцентується увага. Її знання долі просто пасивно вказується у тексті, цитата:

«Збожеволів ти, Локі, коли ділом ганебним

Вихваляєшся вголос

Фрігг адже ж знає давно всі долі минулі

Хоч сама не каже про те»

(*Словесні чвари Локі строфа 29*)

Підкреслює кореляцію Фрігг як жінки-долі її зв'язок з прядінням і водою. Її палац, Фенсалір, часто у російських перекладають називають «морським» чи «океанічним», проте паралельно існує переклад буде «болотний», адже Орчард пов'язує першу частину назви з досі існуючим поняттям «fen» – специфічна назва низинних боліт. Правда, цілий ряд навіть англомовних дослідників ідуть дискусії про те, що все таки є логічним прив'язка до моря, і цей диспут тісно пов'язаний з дискусіями стосовно ідентичності іншого місця і іншої богині – Саги (не плутати з жанром поезії) і її палацу Секквабекка. Їх беззаперечний зв'язок з водою²¹, відносини з Одіном і деякі ймовірні прив'язки до солярного культу, власне, дозволяють розглядати їх як іпостасі однієї богині. Проте суть

²¹ Чи не єдина згадка про Сагу і її палац у «Мова Грімніра» вказує його, як «місце де з рокотом плещуться хвилі», та і назву

цього відступу не в деталях перекладу і конкретиці особливостей трактувань того чи іншого згадуваного побічно персонажа, а у факті – Фрігг має чітку водяну кореляцію, що дуже підходять до виділеного Ганіною у її роботі про норн до наступного списку атрибутів жінки-долі як тропу:

1. Колективність дій і рішень
2. Множинність
3. Знання усіх стадій долі героя, при тому акцент зазвичай ставиться саме на бачення майбутнього
4. Зв'язок з водою

Звісно, я від себе хотіла б додати надто вже часту інтернаціональну згадку ниток, прядіння чи ткання у контексті метафор «нитка – доля людини», «прядіння/ткання – визначення долі», «пралі\ткачихи – судді людини», і, знову ж таки, прядка – класичний атрибут Фрігг. Колективність і множинність, звісно, дещо не вписуються, хоча, з іншого боку, є активна дискусія стосовно образів супутниць Фрігг – Фулли, Гни та Глін, які іноді, як і Сага і цілий ряд інших поверхнево згаданих богині, сприймаються не стільки як окремі богині, скільки інші іпостасі Фрігг у її амплуа «богині-захисниці», що може розглядатися як аргумент у бік її множинності.

3.3 Хель

Якщо говорити про смерть і фатум, то не можна не згадати Хель чи Гель – доньку Локі, богиню смерті і царицю підземного царства Хельгейму, як одну з найвпливовіших жінок у Едді.

Власне, окремо першим пунктом я хотіла би розглянути ім'я Хель, його етимологію та евфемізми, пов'язані з нею, оскільки цей момент є надзвичайно важливим з лінгвістичної точки зору. Власне, як і деяких інших країнах, наприклад, грецькій, стається поєднання імені самого підземного бога і його царства, і власне, Хельхейм часто скорочується просто до Хель. Власне, саме це ім'я закріпилось за підземним царством у більшості мов з хоч деяким германським корінням (наприклад, у сучасній англійській мові і досі «пекло»

позначається як «hell», у голландській – «Hel» у німецькій – «die Hölle», при тому саме у жіночому роді, що характерно). Власне, походження самого імені Хель дещо розпливчате, хоча, Орел пов'язує її ім'я з поняттям «haljō» - готський аналог фрази «підземний світ». Тобто, Хель пов'язана зі своїм царством настільки нерозривно, що вона не сприймається у відриві від своєї функції володарки потойбічного. Підкреслює цей факт цілий ряд евфемізмів, де Хель виступає як втілення самої ідеї смерті – «піти до Хель», «Хель розгулялась», «Хель пришла», «Хель відігнали», «домовився з Хель», «він лежить там, де Хель його може взяти». Власне, більша частина цих фраз пов'язані з смертю не від меча, а від мору, власне, невиліковну хворобу навіть називали «хельсот». При тому, деякі з цих фраз натякають на можливість «відігнати» хворобу, «умовити» її відступити чи перевести її фокус на когось іншого. Також варте згадки, що Володимир Орел відмічає, що у цілому ряді германських мов спорідненим до імені Хель є позначення відьми чи чаклунки наприклад, староанглійське «helle-rúne»

Також існує чіткі паралелі між Хель і Епоною та іншими кельтськими богинями війни та смерті через її кінську символіку. Власне, повір'я про коня Хель, ймовірно, походить від практики приносити у жертву коней на новому похованні²². Власне, Кінь Хель являється людям і як поодинокий вісник смерті на кшталт банші, і як, власне, їдова тварина для Хель під час епідемій. У нас майже не має описів самої істоти, проте одна особлива деталь, яка є абсолютно точною – його триногість. І відсутність певних кінцівок зустрічається у описі інших фаталістичних богинь смерті, наприклад, Моргана їздить, на, цитата, «червоному одному коні».(Похищение бика из Куальнге– Похищение коров Регамона)

Ще один надзвичайно показовий момент – це двоїстість образу Хель. Власне, переклади того, що конкретно з нею не так різняться, то вона напів червона-напів чорна, то напів синя-напів біла, іноді згадуються різні очі, одне зелене, друге – мертво, навіть місце її умовного розподілу може зміщуватись, наприклад, зустрічаються версії, де по пояс вона виглядала цілком нормально, а

²² Жертва при закладці нового священного місця і сакралізація жертвового звіра – цілком нормальна практика, що не просто існувала – вона пережила християнізацію, варто тільки згадати таких істот, як охороняючий кладовища свинячий дух Глусун чи популярний і в Англії, і в Скандинавії церковний сторож Грім (не плутати з атмосферним явищем)

нижче пояса – як гниючий труп. Важливий, скоріш за все, саме факт її роздвоєння, як її приналежність до потойбічного. Власне, половинчате тіло характерне не тільки для Хель, для цілого ряду лісових жіночих духів, хульдр, яких часто описують як красивих жінок з дірою у спині, проте про них дещо пізніше.

Важливим моментом є чітке розмежування між приналежністю певних душ до Хель, і тим фактом, що уникнення її було фактично не можливим. У сагах є всього дві згадки коли навіть боги змогли спуститися у Хельхейм і безпечно покинути його: Один і Гермод. При тому, навіть Одіна рахувати у цьому списку було б трохи помилково, адже він був тільки на краю царства Хель, не входячи у самі її чертоги. Гермод пройшов весь цей шлях до кінця, при тому зробив він це з однією метою – умовити Хель відпустити Бальдра. Що цікаво, хоча першою її реакцією була відмова і наголошення, що вона тільки приймає мертвих і нікого не відпускає, Хель у цей момент демонструє небувале для себе милосердя та симпатію, і навіть погоджується на поступку у цьому специфічному випадку, правда, вимагаючи у відповідь демонстрацію скорботи від усього живого та неживого. Але, тут нас знову зустрічає невідворотність царства Хель, адже план повернути Бальдра провалюється, на його похоронах сміється одна з йотунів, Токк²³. І, власне, свій вчинок Токк аргументує різними варіаціями фрази: «Найлишається з Хель.», тому все ж таки передвіщений перехід Бальдра до Хель все ще стається і лишається невідворотним.(Похорони Бальдра 5-6)

Також, епізод з Бальдром демонструє дивний момент – те, що, не зважаючи на понурі конотації Хельгейму як пекла, ми бачимо доволі мирну картину. Бальдр і його дружина спокійно сидять за столом з Хель, п'ють мед і їдять, у тексті навіть підкреслюється, що Бальдр «сидів у голові столу, мов почесний гість». Звісно, це можна списати на важливість самого Балдра і його божественний статус, проте у нас є докази, що зображення Хельхейму як аналогу пекла, відбулось під тиском християнської традиції, адже у «Снах Бальдра», хоча

²³ Хоча, власне, скоріше це був Локі, замаскований під Токк.

серйозність і трагічність ситуації очевидна, все таки, є згадки бенкетів у підземному царстві («Золотом усипана підлога», «лави застелені» «Мед тут стоїть, Для Бальдра зварений»(*Сни Бальдра 6-7*)), що робить ситуацію не настільки однозначною.

3.4 Ідунн

Ідунн – одна із асінь, згадуваних у Едді менше, проте вона все ще відіграє доволі важливу роль завдяки своєму основному атрибуту – молодильним яблуками. Власне, сама наявність молодильних яблук у сюжеті Едди підкреслює важливу особливість скандинавських богів – вони не є ні безсмертними, ні вічно молодими. І викрадення Ідунн йотуном Тьяцці і відкриває перед нами, що вікінги приписували навіть своїм богам цілком людські дилеми і страхи.

Власне, яблуко, особливо золоте, як символ молодості, носить доволі інтернаціональний характер. Достатньо тільки згадати яблука Гесперид чи той факт, що один із згадуваних назв умовного Острова Блаженства у кельтському міфосі, Ейман Аблах, перекладається як «Маєток Яблук». При тому, цікаво, що хоч Ідунн сама не вирощує яблука сама, це роблять норни, про яких детальніше буде у наступному розділі, вона все ще є єдиною з богів, кому дозволено їх збирати. Саме тому викрадення Ідунн стає таким ударом для інших асів, адже вона є єдиним посередником між богами та джерелом їх довголіття.

Власне, сама Ідунн у власній історії демонструється як доволі пасивна і занадто наївна жінка, вона довіряє Локі, не зважаючи на його вже на той момент проблематичну репутацію, і ніяк не чинить супротив ні йому, ні Тьяцці і фактично пропадаючи з тексту, доки Локі не рятує її²⁴, щоб знову тільки згадуватись побіжно. І, власне, вплив на сюжет наносить не її присутність чи дії, скільки відсутність її. Це доволі специфічний момент, адже, хоч загальна пасивність жінок і відстороненість їх від сюжету для Едди характерна, зазвичай саме якісь активні жіночі дії, що вибиваються з патерну, рухають сюжет сфокусованих саме на жінці частинах і створюють конфлікти. Проте, у випадку

²⁴ Не те що він робить це з власної ініціативи, його буквально залякують всі інші боги, справедливо заціодзривши його у причетності до зникнення їх поставника безсмертя.

з Ідунн, її конфлікт сфокусований не на її трагедії материнства, втрати чоловіка чи небажаного заміжжя, а на трагедії оточуючих, і на тому, як на фоні старіння богів охоплює жах перед смертю, перед якою, як виявляється, навіть вони безсилі. Тобто, вона відіграє фаталістичну роль саме коли НЕ здатна виконувати свої нормальні функції та обов'язки, що ставить під загрозу устрій божественного світу.

Дещо побіжно варто було б згадати шлюб Ідунн з Брагі, богом мистецтва, адже вони демонструють доволі дивний мезальянс. Брагі, зазвичай, зображується довгобородим чоловіком з арфою, у той час як Ідунн у тексті згадується як вічно молода і квітуча. Ми знаємо про їх подружній статус, про те при тому чомусь у «Сварі Локі» Локі не згадує про їх шлюб взагалі, звинувачуючи Ідунн не стільки у подружній зраді, скільки у факті її стосунків з убивцею її брата, цитата:

«Ідунн, мовчи! з усіх богинь ти найчастіше

Жадаєш обіймів мужів.

Ти наважилась приголубити рукою білосніжною

Того, ким твій брат був убитий

(*Словесні чвари Локі* строфа 17)

При тому ніде більше факт її ймовірного зв'язку з убивцею брата не згадується взагалі (щоправда, багато з звинувачень Локі не мають підтверджень деінде). Про шлюб з Брагі ми не бачимо ні слова. Що, можливо, свідчить про більш молодість міфу про їх заручини. Власне, сама фігура Брагі доволі специфічна, він згадується як син Одіна, проте є теорії, що насправді він є сакралізованою реальною історичною фігурою, скальдом Брагі Боддасоном, і, ймовірно, у даному контексті його шлюб з Ідунн має скоріше конотації легітимізації його як бога.

3.5 Скаді

З Ідунн тісно пов'язане інше жіноче ім'я – йотунка Скаді. Власне, згадати її я хотіла суцього бо мене цікавить парадоксальність її відносин з асами і її персонажа у цілому.

Перше, що особисто мені кинулось при розгляді її, як персонажа – її символіка. Чомусь, як і у бога Улля, її основні символи – лижі та лук. Власне, вони обидва вважаються покровителями полювання і зими, так що можна тільки спекулювати, хто був перший, хоча, є ймовірність, що це була Скаді, і що раніше вона носила куди важливішу ролі, проте пізніше її роль була витіснена ставшими більш значущими Фреєю та Фрігг. Цю теорію дещо підкреслює часте використання імені Скаді у древніх топонімах, Джон МакКіннел навіть висуває гіпотезу, що від її імені і походить саме слово «Скандинавія».

Власне, після вбивства Тьяцці вона приходить за помстою асам, проте, чомусь, вона погоджується вийти заміж за одного із вбивць свого чоловіка. Можливо, знову ж таки, має місце саме питання родових зв'язків та божественної легітимності, адже йотуни дуже часто демонструють бажання поріднитися з асами будь-якими способами, і дуже часто цим засобом виступає шлюб, хоча також має можливе пояснення у патріархальній природі скандинавського суспільства, власне, шлюб мав би замінити Скаді втраченого патріарха - батька. Сам процес сватання Скаді доволі дивний і навіть дещо вульгарний: Скаді висуває умову, що прийме пропозицію тільки якщо її боги зможуть її розсмішити, і Локі, власне, смішить не тільки її, а і весь Асгард, начепивши собі, пардон за вираз, козячу бороду на мошонку і стрибаючи перед нею у такому вигляді. На цьому дивності не закінчуються і Скаді вибирає собі чоловіка по босим ногам. Власне, вона плутає Бальдра з Ньордом і так вони заручіються, проте у них стається сварка з приводу ймовірного місця проживання, яке призводить до класичного тропу розділеного проживання на дев'ять днів у домі Ньорда Ноатуні, а на стільки ж – у домі Скаді.

Власне, не зважаючи на ніби логічний сюжет, ця історія не в'яжеться з тим, що ми знаємо і про Ньорда, і про Скаді. Наприклад, у вже стільки разів згадуваній «Словесній чварі Локі» Локі звинувачує Ньорда, крім того, що Ньорд є, технічно, заручником асів, у тому, що Ньорд нажив дітей від власної сестри²⁵, а

²⁵ Існують теорії, що цією сестрою може бути германська богиня Нерта, через їх функціональну та лінгвістичну близькість.

Скаді аж ніяк на цю роль не вписується (*Словесні чвари Локі* строфа 34). У «Сазі про Інглінгів» згадується любовний зв'язок Скаді з Одіном, що, до речі, ріднить її з іншою йотункою, що отримала божественний статус саме через відносини з асом – Йорд, втіленням матері-Землі, матір'ю Тора.

Розділ 4 Жіночі категорії

4.1 Норни

Архетип жіночих образів, який я хотіла б розглянути першим є норни, втілення долі у скандинавській міфології. Власне, ніщо так не корелює з образом жінки-фатуму, як вони.

Власне, взагалі, сам образ норн дуже близький по суті своїй до грецьких мойр та ірландських банш, Ганіна називає «кельтськими пралями», хоча образ банші як пралі є доволі архаїчним і пізніше зустрічається її образ плакальниці. Цікаво, що їх роль долі людини виражається навіть зовнішньо – у норни колишнього, теперішнього та минулого абсолютно різна зовнішність, і основною їх відмінністю між собою є саме вік (Урд – стара, Вердані – жінка середнього віку, Скульд – юна дівка.) Важливою схожістю норн до банші і сід взагалі є їх зв'язки з водою, вони з води вийшли і продовжують жити коло джерела, з якого вийшли.

Важливою силою норн і їх основна властивість – їх уміння перевіщення долі і визначення часу смерті людей і богів. При тому текст натякає, що вони використовують сейд як основу своєї сили, власне, на це натякає рядок про вирізання рун, а використання рун як частини магічних ритуалів ми вже встановили. Також натяком на їх чарівні здібності добре накладається їх близький зв'язок з Хель (згадаємо, що багато позначень відьм походять від імені Хель)

Цікаво, що норни і валькірії ділять між собою роль фінальних судь, Скульд навіть взагалі часто вважається однією з валькірій і у Видіннях Гульві навіть іде на поле битви з ними. Пізніше я поговорю про валькірій і їх спільні з норнами деталі дещо пізніше, проте дане виділення саме Скульд мені здалось доволі

дивним, адже для провидиць характерна саме розмитість індивідуального, проте Скульд воно чітко існує окремо від інших норн і діє дещо автономно.

Помилкою було б вважати норн абсолютно пасивними істотами, що виключно спостерігають за смертними, вони активно приймають участь у підтриманні основ свого світу. Саме завдяки їм продовжує існувати ясень Іггдрасіль і саме завдяки їм, як я вже згадувала, боги зберігають притаманний для кожного бога вік, адже вони вирощують золоті яблука, що для богів збирає Ідунн, так що, їх можна вважати не тільки просто втіленням невідворотного, їх можна вважати хранителями світового порядку.

4.2 Валькірії

Найяскравіший і найпоширеніший жіночий образ у скандинавській міфології – валькірія. Ця категорія нижніх богинь наразі є чи не найпопулярнішим і найрозкрученішим сегментом апеляції до північноєвропейської традиції у масовій культурі, вони стали ім'ям загальним, яким часто позначають будь-яку войовничу чи міцну фізично жінку. Нині їх зазвичай зображують у вигляді красивих дів верхи на конях, проте це – образ, створений пізніше, і саме цей більш гламуризований і пом'якшений образ наразі продовжує активно тиражуватися²⁶. Проте ранній образ валькірії – образ куди менш привабливий і він скоріше лякає, ніж спокушає, вони зображуються, як істоти зловісні і навіть дещо садистичні, отримуючі насолоду від вигляду наслідків побоїща.

Існують теорії, що праобразом валькірії як архетипу послуговували різні падальники, в основному, вовки та ворони, і вони навіть мають деякі підтвердження. Наприклад той факт, що часто слово «вовк» у поезії замінюється метафорою «кінь валькірії», і, цілком можливо, що саме вовки виступали спочатку їзовими тваринами для войовничих дів. Також, варто пригадати, що валькірії служать Одіну, а два звіра, що з Одіном асоціюються – це вовк і ворон. Пізніше сталась вже вказаний перехід і замість вовка їзовою твариною стали

²⁶ Не можу з соромом не визнати, що сама його нерідко експлуатувала у власній творчості.

коні-хмари, а з ворони пташині прив'язки змістились до більш естетичного лебедя, перемішуючи образ валькірії з тропом дів озера і з тропом дружини-звіра. Навіть використовується стандартний троп «звіриної шкіри», у «Пісні про Велунда» згадується «лебедине оперення», натякаючи на їх здібності до перевертництва, що, насправді, доволі зручно прив'язується до «соколиного оперення» Фреї.

У «Сазі про Ньяла» також зустрічається цікава паралель між валькіріями та норнами, адже у цьому тексті вони зображені за ткацьким верстаком²⁷. Вони досі мають свій агресивний ареол, вони використовують зброю і частини тіл загиблих воїнів у своєму полотнищі і сам процес супроводжується скандуванням так званої «Пісні валькірій», де усіма кривавими подробицями описується доля учасників битви, зі згадуванням імен і того, як їм судиться померти. У ці кривавій алюзії на типову робочу жіночу пісню чітко проголошується, що саме від валькірій залежить, кому жити, кому ні.

«Ми тчемо, ми тчемо

Стяг бойовий

Рвуться вперед

Сміливі воїни

Конунга життя

Ми захистимо –

Нам вибирати,

Хто загине у січі.»

(Сага про Ньяла 157)

Інша варта згадки трансформація відбулась з особистісним валькірії. Ранні згадки майже завжди вказують валькірій як сутностей колективних. Це, власне, іще один момент, що ріднить ранніх валькірій з норнами. Власне, Ганина вирізняє, що для жіночих персонажів-доленосців типова саме відсутність особистісного і колективні вироки смертним. Проте з розвитком скандинавської

²⁷ Взагалі нитки і все, що з ними пов'язано – дуже поширений у світовій культурі атрибут різних втілень долі, і завжди цей атрибут є суто фемінним.

поетики валькірії починають не просто отримувати своє особисте «Я», навіть - один із їх трагічних конфліктів являти собою саме протиставлення інтересів її та її господаря Одіна і інших валькірій, часто через шлюб зі смертним чоловіком, хоча і більш архаїчна «безлика» валькірія все ще присутня у видіннях і носить скоріше саме функцію маркеру певної грандіозної події.

4.3 Альви, валькірії, хюльдри і легітимізація

Також я хотіла б відмітити цікавий момент пов'язаний саме з шлюбом смертних та будь-яких потойбічних створінь і те, як часто цей момент ставав підґрунтям для легітимізації королівського роду як і тої, що іде від божественних корінь.

Перед тим як говорити про поняття «дис». Власне, у цю категорію заносили майже будь-який жінку-покровительку, туди підпадають і валькірії, і норни, і альви. Через цю плутанину і розмитість поняття образ дис ні в якому разі не можна назвати однорідним, проте Король виділяє деякі спільні особливості дис як жіночого архетипу: шлюбна символіка, зв'язок з потойбічним та процвітаням у тій чи іншій сфері (часто – прив'язка до родючості), і суміщення захисної функції з деструктивною та фаталістичною. Також варто відмітити, що дис також часто можна прив'язати до архетипу «благого прародителя», і їх образ може свідчити про сакралізацію предків і возведення їх у статус божеств-покровителів, але не варто плутати «благість» з «абсолютною безпечністю», валькірії, норни і альви все ще мають хтонічні і деструктивні конотації.²⁸

Власне, сам шлюб з валькірією, хоч і ставав для нею поворотним моментом і частою причиною втрати її божественної сили у пізніших ітераціях, для самого її чоловіка, навпаки носив зазвичай позитивний характер, приносячи йому багатство, удачу і процвітання. При тому це поширювалось як на валькірій, так і на інших надзвичайних створінь. У кельтському міфосі більшість визнаних

²⁸ Король Д. О. Потрійні категорії персонажів скандинавської міфології // Наукові записки. — 2009. — Т. 88, вип. Теорія та історія культури (січень). — С. 49.

героїв у тій чи іншій формі ведуть свій рід від сід, і цілий ряд феодальних сімей заявляли про своє походження від феї Мелюзіни, яка явно має чіткі конотації морськими дівами чи дівами вод. Власне, у даному контексті валькірії, альви та феї займають місце богині-прародительки і, власне, виступають у якості об'єкту сакрального шлюбу. Власне, сама традиція сакрального шлюбу з тої чи іншою іпостассю землі є характерним для Північної Європи в цілому, тому інтерпретація даних сюжетів як апеляцію до цієї традиції вбачається цілком логічним.

Дещо у цю картину не вписуються лісові духи хюльдри. Власне, основний сюжет пов'язаний з ними – це їх обман і очарування смертного чоловіка, шлюб з ним і проблематика порушення ряду правил, пов'язаних з шлюбом з нею (не дивитися на її діру у спині і не розривати шлюб з нею). Власне, шлюб з хюльдрою теж має схожі позитивні конотації, адже доки хюльдра задоволена – її чоловік живе у повному достатку і частина сакрального шлюбу ніби виповнена, проте апеляції до легітимності не стається. Це можна частково пояснити тим, що хульдра, технічно, не носить такого ж божественного значення, що і валькірія чи альва, проте християнська традиція зробила цікаву трансформацію – вона змістила легітимізацію зі смертного на саму хюльдру, приписавши їй бажання бути людиною, що, власне, і стається під час вінчання.

Підсумки роботи

Ми не можемо заперечувати, що світ Північної Європи – світ патріархальний, тому жінка, логічно, що буде стояти на других ролях. Проте, як виразився мій науковий керівник Денис Король Олександрович: «Жінку у сагах зазвичай не видно і не чути, та коли вони заговорюють – вони міняють долі.» І я не можу з цим не погодитися.

Висновки

Після ознайомлення з текстами і думкою спеціалістів, я можу охарактеризувати ставлення до жінки у сагах і міфах Північної Європи, як двоїсте. З одного боку ми можемо спостерігати явний авторитет жінки у суспільстві і повагу до неї, навіть трепет перед нею, особливо у тому контексті, що жінка цих текстів часто наділена магічною силою. Також є деякі натяки на доволі ліберальне ставлення до жіночої сексуальності, хоч і лібералізм цей явно мав певні межі. З іншого – жінка показана, як явно небезпечна і деструктивна сила, і саме її часто виставляють першопричиною або каталізатором бід і проблем оточуючих, навіть кохання пронизане певною пересторогою до жіночої фатальності. Беззаперечною є одна теза – нордична жінка явно має певну владу і це може бути як удачею, так і прокляттям

Список літератури

Джерела:

1. «Сага о людях с Пещаного Берега» Исландские саги / Циммерлинг А. В., Агишев С. Ю. — М., 2004. — Т. 2.
2. Перебранка Локи пер. В. Г Тихомировой/ «Корни Иггдрасиля», М., Терра, 1997 г. [ИГГД]
3. Сага о Ньяле пер. С. Д. Кацнельсона (гл. I–XXXVIII), В. П. Беркова (гл. XXXIX–СХХIV и СХХХI–СLIX), М. И. Стеблин-Каменского (гл. СХХV–СХХХ) Стихи в переводе О. А. Смирницкой и А. И. Корсуна/ «Исландские саги» в 2-х томах, т. II
4. Джесси Льюис Байок «Сага о людях с Оружейникова фьорда» (перевод Ильи Свердлова)/«Исландия эпохи викингов». Москва, Corpus, 2012.
5. «Сага о Греттире» пер О. А. Смирницкой«Исландские саги» в 2-х томах, т. I
6. «Сага о Гисле» пер О. А. Смирницкой/ Исландские саги. Ирландский эпос. — М.: Художественная литература, 1973
7. “Сага о сыновьях Дроплауг” пер Циммерлинг А. В / Исландские саги. — М.: Языки русской культуры, 2000
8. Viðar Hreinsson, ed.: The Complete Sagas of Icelanders. Leifur Eiriksson Publishing, 1997
9. Сага об Эйрике Рыжем Перевод М. И. Стеблин-Каменского/ «Исландские саги» в 2-х томах, т. I.

10. «История благоприятна о благородной и прекрасной Мелюзина, с польского на словенский на Москве преведесея переводником Иваном Руданским в лето 7185» (1677; скороп. XVIII в., 143 л. Ундольского № 939; то же без заглавия в сборнике XVII в. Толст., отд. II, № 218 публ. библ., Ф. XVII, № 8). Ср. Пыпин, «Очерк лит. истории старин. повестей». (СПб., 1858, стр. 232—233).

11. «Пророчество вэльвы» Перевод А. И. Корсуна, примечания М. И. Стеблин-Каменского. Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах. — М.: Художественная литература, 1975. — (Библиотека всемирной литературы, т. 9).

12. Похищение бика из Куальнге/пер. Михайловой — Похищение коров Регамона

13. Ніл Гейман «Скандинавська міфологія»/пер. Максим Бакалов/К. : КМ-Букс, 2017. 256 с.

Наукові джерела

1. Orchard, Andy (1997). *Cassell's Dictionary of Norse Myth and Legend*. London: Cassell
2. «Gender and transgender in modern paganism», S.Thompson, G.Pond, P.Tanner, C.Omphalos, J.Polamshek, 2012
3. Örnólfur Thorsson, ed.: *The Sagas of the Icelanders, A Selection*. Viking, 2000
4. Greenberg, David F. (1988). *The Construction of Homosexuality*
5. Омелян Прицак Походження Русі Стародавні скандинавські джерела (крім ісландських с а г)/ Київ. Видавництво «Обереги», 1997 - Том 1
6. Омелян Прицак Походження Русі Стародавні скандинавські саги і Стара Скандинавія/ Київ. Видавництво «Обереги», 2003 - Том 2
7. Ruth Mazo Karras *CONCUBINAGE AND SLAVERY IN THE VIKING AGE/Scandinavian Studies Vol. 62, No. 2 (SPRING 1990), pp. 141-162 (22 pages)*

8. Таланова И. В. Миф о валькириях в раннесредневековой Скандинавии\ Человек Античности, Средневековья и Возрождения. Вып. 3. Иваново: ИВГУ, 2010.
9. «Women in old norse society», Jenny Jochens, 1995
10. Turville-Petre, E.O.G.: Myth and Religion of the North - The Religion of Ancient Scandinavia. Holt, Rinehart, and Winston, 1964
11. Ганина Н. А. Валькирия: к генезису мифа и специфике древнегерманских ареальных традиций // Мифологема женщины-судьбы у древних кельтов и германцев / Под ред. Т. А. Михайловой. М., 2005.
12. Ганина Н. А. Норны: к генезису и ареальным параллелям образа // Мифологема женщины-судьбы у древних кельтов и германцев.
13. Представления о смерти и локализация Иного мира у древних кельтов и германцев/ Березовая Н. В., Калыгин В. П., Кэри Дж., Михайлова Т. А., Мурадова А. Р., Николаева Н. А., Топорова Т. В. и др. - Языки словянской культуры Москва 2002 – с 458
14. Король Денис Олександрович. Фатальні жіночі персонажі в едичній міфології / Д. О. Король // Наукові записки НаУКМА : Гуманітарні науки. - 2003. - Т. 22, ч. 1. - С. 104-109.
15. Король Д. О. Кельто-германські світоглядні паралелі крізь призму уявлень про життя та смерть / Король Д. О. // Магістеріум. Вип. 19. Культурологія. - 2005. - Вип. 19. - С. 40-44.
16. Borovsky, Zoe. "Never in Public: Women and Performance in Old Norse Literature." *The Journal of American Folklore* 112, no. 443 (1999): 6-39
17. Король Д. О. Потрійні категорії персонажів скандинавської міфології // Наукові записки. — 2009. — Т. 88, вип. Теорія та історія культури (січень). — С. 49.

Електронні джерела

- 1) Women in the Viking Age *National Museum of Denmark* URL: <https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-viking-age/the-people/women/> (дата звернення 15.06.2021)
- 2) Скандинавська богиня Скаді — богиня полювання. Германо-скандинавська міфологія. *web.archive.org*. 2018-06-05 URL: http://supermif.com/skand/skadi_.html (дата звернення 15.06.2021)
- 3) Скандинавська богиня Фрігг — богиня шлюбу, любові, сімейного вогнища. Германо-скандинавська міфологія. *web.archive.org*. 2018-06-05 URL: http://supermif.com/skand/frigg_.html (дата звернення 15.06.2021)

Додатки

	Имя	Птица	Вещба	Вред		Вода	Переправа	Стирка	Прядение	Отнятие одежд
1. NL XXV	+	+	+	+	-	+	+	-	-	+
2. норны	+	-	+	+	-	+	-	-	+	-
3. Vkv	+	+	+	-		+	-	-	+	+
4. Hlr	+	+	?	-		?	-	-	-	+
5. «духи пер.»	-	-	+	+		+	+	-	-	-
6. «прачки»	-	-	+	+		+	+	+	-	-
7. никсы	-	-	-	+		+	+	+	-	-
8. «хт. леб.»	-	+	+	+		-	-	-	-	+
9. вилы	-	+	+	+	-	+	?	+	?	?

Дод. 1 Таблица конотацій доленосців

Джерело: Ганина Н. А. Норны: к генезису и ареальным параллелям образа // Мифологема женщины-судьбы у древних кельтов и германцев

Дод. 2

Ключі з вікінських жіночих поховань

Джерело: *Women in the Viking Age National Museum of Denmark*
URL: <https://en.natmus.dk/historical-knowledge/denmark/prehistoric-period-until-1050-ad/the-viking-age/the-people/women/> (дата звернення 15.06.2021)